

УДК 811.161.2'373.7 + 811.111'373.7

НАЗВИ ТВАРИН В УКРАЇНСЬКИХ І АНГЛІЙСЬКИХ СЛЕНГОВИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Г. В. Яновська

У статті описано особливості семантики ФО з компонентами-зоонімами в українських і англійських сленгових фразеологізмах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, сленгові фразеологізми, концепт, мовна картина світу.

Людина, визначаючи своє місце у світі, здавна зіставляла себе з тим, що її оточує,— живою та неживою природою, а згодом і з плодами власної праці. Результати таких спостережень і доволі віддалені від них висновки (цінність яких часто полягає не в реальності, а в красі метафори) зберігаються у мовному вигляді, зокрема, як різноманітні сталі вирази.

Зоонімічна символіка у фразеології становить одну зі сфер, у якій яскраво виявляється специфіка мовної картини світу того чи іншого народу. Отже, мовознавці активно звертаються до цієї теми [1, с. 177–236; 2; 3; 4, с. 104–105, 114–120 та ін.]. Але ці дослідження дають уявлення про ту давно усталену частину картини світу різних народів, яка з позиції сьогодення сприймається як даність. При цьому в працях, присвячених сленгу, про подібні аспекти йдеться хіба що побіжно (так, у монографії Т. М. Беляєвої та В. О. Хом'якова згадано деякі зооніми в ролі “слів-суфіксів” [5, с. 105–107]).

Пострадянське мовознавство й мовознавство англійських країн мають дещо неоднакові погляди на поняття сленгу. Так, використані в цій роботі англійські словники охоплюють різноманітні шари жаргонізованої розмовної мови, а також просторіччя, слова, вживані дорослими в розмові з маленькими дітьми, тощо — тобто ліву частку нестандартної лексики (яку сьогодні вже вельми умовно можна вважати саме британською, американською, австралійською тощо). “Примирює” такий широкий погляд на сленг із вужчими поняттями нашого мовознавства Л. Ставицька. Вона розглядає жаргон як напіввідкриту лексико-фразеологічну підсистему тої чи іншої замкненої групи (і в цій групі він служить для “відособлення від решти суспільства”), а сленг як “практично відкриту” мовну підсистему. Так що, за Л. Ставицькою, “сленг — різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна... Сленгові властиво запозичувати одиниці аргю і жаргону, метафорично переосмислюючи їх значення. Жаргон у розширеному вживанні адекватний... сленгу” [6, с. 33–42].

Сленг як окрема субмова характерний передусім для міст, отже, його носії не обов'язково настільки обізнані з живою природою, як наші пращури. Останні виділяли себе з природи, зіставляючи з іншими істотами як “формами інобуття духу” [7, с. 88], звертаючи увагу на ті властивості тварин, що могли б бути корисними

людині, й намагаючись магічним шляхом набути таких властивостей [8, с. 39]. Наслідком цього є те, що сучасний мешканець міста, який не має потреби виділяти себе з природи, усвідомлює наявність у культурі певної системи символів, пов'язаних із природою й накопичених переважно до нього. Таким чином, зоонімічна символіка сленгу часто має настільки суб'єктивну мотивацію (пов'язану з мовною грою, певними прецедентними феноменами тощо), що може сильно утруднити перекладання текстів художньої літератури. Наприклад, саме в таку пастку потрапила російська перекладачка, яка передала назву поезії Гері Снайдера "Smokey the Bear Sutra" як "Сутра Дымчатого Медведя" [9, с. 285–290]. При цьому образ ведмедика Смокі (докладно описаного у вірші) — персонажа протипожежної реклами в США тих часів — і зараз зберігається в сленговій фразеології, де відповідний номен позначає патрульного полісмена на дорозі [10, с. 170; 11, с. 349]. Створити адекватний переклад художнього твору, не маючи подібної інформації, навряд чи можливо. Адже "жаргонний лексикон в усьому своєму соціосемантичному розмаїтті — це... своєрідна картина світу, потужна семіосфера певного часового зрізу культури, що відкриває у слові смислову перспективу як концентрат соціокультурного, духовного, психологічного клімату епохи" [12, с. 12].

Наша стаття має на меті виявити певні когнітивно-мовні закономірності, пов'язані з концептами тварин, у сленговій фразеології української та англійської мов, що може, зокрема, полегшити завдання перекладача, який має справу зі сленговим виразом, навіть відсутнім у словниках.

Загалом, для українського сленгу характерними є такі метафори, пов'язані з тваринами: тварина — людина; тварина (частина тіла тварини) — частина тіла людини; тваринний, рослинний світ — предмет [13, с. 11–12]. Про сленг англійської мови пишуть, що позитивна оцінка виражається за допомогою назв таких тварин і птахів, як лев, панда, ведмідь, кінь, качка, а негативна — назвами тварин, вигляд яких традиційно викликає негативні емоції (собака, кішка, гієна, свиня, тхір, скус, щур, ворона, плазун), тварин-недоносків, комах і мікробів [14, с. 40–41].

Зіставляючи українську і англійську картину світу, схарактеризуймо, яким чином відповідні концепти задіяні в сленговій фразеології обох мов. У доборі матеріалу ми використовували українські словники Л. Ставицької [12] та С. Пиркало [15] й англійські словники Дж. Айто [10] і Р. Спірса [11].

БДЖОЛА: *мертві бджоли* (крах, кінець) — мотивація непрозора. **БЕЕ:** зв'язок БЕЕ — ВІТЕ — *bee bites* (шрами від ін'єкцій у наркоманів).

БІЛКА: за співзвучністю вживається на позначення **БІЛОЇ ГАРЯЧКИ:** *білка в гості завітала, спіймати білочку* тощо. **SQUIRREL:** 1) зв'язок SQUIRREL — NUT: *squirrel food* (= *nut*) — диwak; 2) метафора: *seam-squirrels* — воші.

ВЕДМІДЬ: у назвах мішаних **МІЦНИХ НАПОЇВ:** *ведмідь білий, ведмідь бурий*. Це, очевидно, відбиває характерну для світової культури символіку ведмедя: "жорстока, примітивна сила" [1, с. 180], хоча важать і суто зовнішні ознаки (колір). **BEAR:** 1) у назвах полісменів дорожнього патруля: *baby bear, lady bear, Smokey Bear* тощо; 2) крім того, *Smokey Bear* — згаданий прецедентний феномен (фіксується з 1969 року) [10, с. 170]).

ВЕРБЛЮД: 1) ТРАНСПОРТ: *добиратися дві доби верблюдом*; 2) у виразі *доводити, що ти не верблюд* — можливо, як очевидна НЕ ЛЮДИНА. **CAMEL:** характерна прикмета арабського побуту — *camel jockey* (представник близькосхідного народу).

ГУСАК: 1) про ПСИХІЧНУ НЕНОРМАЛЬНІСТЬ: *знати гусей, із гусима хто*; 2) своєрідна ВИНАГОРОДА: *давати гусака* (вручати шахтарям гроші за те, що вони за домовленістю з адміністрацією перевиконали денну норму видобутку вугілля)*. **GOOSE:** 1) у виразі *gone goose ~ dead duck* (щось пропаще); 2) *goose egg* — нульовий рахунок; удар по голові; провал, нуль.

КІНЬ (КОБИЛА): 1) НОГИ і те, що з ними пов'язане: *засадити коні* (програти чоботи), *двинуті коні* (померти, пор. *протягти ноги*); 2) засіб негативної оцінки: *кінь педальний, поцілуй кобилу в тріщину*; 3) в евфемізмах як привід відійти: *прив'язати коня*; 4) *мочити коні* — мотивація непрозора. **HORSE (MARE):** 1) СВІЙСЬКА ТВАРИНА: *horse doctor* (зневажл. лікар), *one-horse town*; 2) СИЛА, "сама стихія, що несе на собі людину й надає їй царської величі" [7, с. 93]: *on one's high horse, to hold one's horses*; 3) ПЕРЕГОНИ: *straight from the horse's mouth, dark horse*; 4) ТРАНСПОРТ: *Shank's mare* (про пересування пішки); 5) засіб негативної оцінки: *horse's ass, horse hockey*; 6) скорочення слова *horseradish* у значенні *heroin*; метафори утворюються, імовірно, під впливом (2) у виразах: *on the horse, kicked by a horse*; 7) важливий атрибут вестерну: *horse opera*; 8) у низці виразів непрозорої мотивації: *charley horse* (судомо руки або ноги, особливо характерна для бейсболістів); *dead horse* (пор. *дохлий номер*).

КОЗА (ЦАП, КОЗЕЛ): 1) ПОТВОРНЕ: *зробити комусь козлячу морду*; 2) засіб загальної негативної оцінки: *цап медальний, гірський козел*; 3) вагонетка в гірників: *на короткій козі* ("дуже швидко"). **GOAT:** 1) РОЗДРАТУВАННЯ: *to get someone's goat*; 2) у виразі *to skin a goat* (блювати) — можливо, реалізація моделі, наведеної В. Мокієнком: "убити (спіймати і под.) тварину = зробити невдалу дію" [4, с. 119].

КОРОВА (БИК, ВІЛ, ТЕЛИЦЯ): 1) істота, яку так чи інакше експлуатують: *зняти вола (телицю)*; 2) СІЛЬСЬКЕ як НЕПРЕСТИЖНЕ: *бичий кайф*. **COW (BULL):** 1) власне корова у виразах *cow (moo) juice* (молоко), *cow chips (flop, plop)* (кізяки); 2) неквапна істота: *till the cows come home* (дуже довго); 3) слово *bull*, імовірно, вживається як евфемізм замість *bullshit* у виразах *to throw (shoot) the bull; bull session*; 4) субститут: *Holy cow!*

ЛИС(ИЦЯ): ХИТРИСТЬ у номінаціях конкретних осіб: *Білий Лис* (Е. Шеварднадзе), *Хитрий Лис* (Л. Кравчук). **FOX:** ЖІНОЧА ПРИВАБЛИВІСТЬ у виразах: *stone fox, fox lady, fox trap*.

ПТАХ: у виразі *пташина водичка* (горілка). **BIRD:** 1) позначає людину, помітну чимось: *odd bird, strange bird, rare bird, snow-bird, boo-bird, early bird*; 2) предмет, здатний літати: *whirly bird* (вертоліт); 3) зневажливий непристойний жест: *to flip smb. a bird*; 4) у виразі *gospel bird* — смажена курка як традиційна недільна страва (синекдоха).

* Л. Ставицька свідчить про перехід цього та деяких інших згаданих тут виразів шахтарського жаргону до сленгу [6, с. 240].

РИБА: 1) зв'язок РИБА — ВОДА у виразах: *водичка, де не плаває рибка; борзій карась* (моряк, який прослужив один рік); *поміняти рибам воду*; 2) ЇЖА: *рибку з'їсти й на шпильку сісти*; 3) у виразі *кидати ляца* (підлещуватися — звукова подібність). **FISH:** 1) ЛЮДИНА з певними якостями, не завжди приписуваними власне рибі: *queer fish; cold fish*; 2) РИБА — РИБАЛКА: *fish story* (велика брехня); 3) зв'язок РИБА — ГУБИ: *fish-kiss*; 4) жінка у виразі *fish-fight*; 5) субститут: *holly mackerel!*

СВИНЯ: 1) ПИЯЦТВО: *свиняча вода, поросяча водичка*; 2) РОЗПУСТА: *кнур ефіопський*; 3) фонетична трансформація під впливом (1) у виразі *свинячий берег* (коньяк "Слинчев бряг"); 4) гра із залученням іншого фразеологізму у виразі *апелсин свинячий* (картопля). **PIG:** 1) НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ; можливо, також НЕПОРЯДНІСТЬ: *to make a pig of oneself*; 2) засіб загальної негативної оцінки: *MCP (male chauvinist pig)*; 3) метафорично — у виразах, первісно пов'язаних із розведенням свиней (*in pig* — про вагітну), їх продажем (*pig in a poke* — "кіт у мішку"); 4) етимологія незрозуміла: *pig's heaven* — поліцейський відділок.

СЛОН: 1) НЕЗГРАБНІСТЬ: *слон фуфляний* (ненормальна, небезпечна для оточуючих людина); 2) муз. *гнати слона* — відводити наречену до церкви (мотивація непрозора). **ЕЛЕФАНТ:** 1) стереотипний елемент алкогольної галюцинації: *pink elephants, to see pink elephants*; 2) *white elephant* — непотрібний предмет.

СОБАКА згадується в таких виразах: *залізна собака* — електричка; *Бобик здох* (мотивація непрозора); одна з порід у виразі *вуха спанієля* (уподібнення за формою). **DOG:** 1) ЛЮДИНА, пов'язана з чим-небудь, помітна чим-небудь: *top dog, yard dog, lucky dog, legal beagle, lush-hound*; 2) ХИЖАК, агресивна істота: *dog-eat-dog* (жорстока конкуренція), *dog meat* ("покійник", переважно у погрозах); 3) СВІЙСЬКА ТВАРИНА: *doggy bag* (торбинка, яку видають у ресторані, щоб можна було забрати недоїдену страву із собою); 4) засіб негативної оцінки: *dirty dog, shouldn't happen to a dog* (про щось дуже погане); 5) в евфемізмах: *to see a man about a dog* (вийти у туалет); 6) субститут: *hot dog!* (вигук здивування).

Також у сленговій фразеології української мови зафіксовані назви таких тварин: *баклан, блоха, воша, глист, жаба, курка, лебідь, метелик, муха, олень, павич ("павлін"), стриж, черепаха.*

В англійській мові, відповідно, фігурують іще такі назви: *animal, ant, bat, beaver, badger, bug, canary, cat, chicken, coyote, crocodile, crow, donkey, dragon, duck, eagle, kangaroo, lion, monkey (ape, gorilla), mouse, oyster, penguin, pigeon, python, rabbit (bunny), rat, sheep (lamb), tiger, turkey, turtle, snail, snake (serpent), spider, vulture, walrus, whale, wolf, worm.*

Найбільше стійких одиниць в українському сленгу утворено із залученням таких концептів: КІНЬ (КОБИЛА) (6 одиниць), РИБА, СВИНЯ (по 5 одиниць).

Відповідно, в англійській мові найбільш продуктивні в цьому плані концепти DOG, HORSE (MARE) (по 17 одиниць), MONKEY (18 одиниць). Останньому, не описаному вище, приділимо окрему увагу. Наведімо деякі важливі ознаки цього концепту, актуалізовані в сленговій фразеології англійської мови: 1) НЕСЕРЙОЗНІСТЬ: *monkey*

business; 2) СПРИТНІСТЬ: *grease monkey* (механік), *powder monkey* (той, хто знається на динаміті); 3) за допомогою цього слова демонструють іронічне ставлення до об'єкта: *monkey suit* (офіційний костюм), *monkey wards* (мережа магазинів *Montgomery Wards*); 4) про ЗАТЬМАРЕННЯ РОЗУМУ: *monkey talk* (плутане, незрозуміле мовлення одурманеної людини); 5) уособлення наркотичної або алкогольної залежності: *to have a monkey on one's back*, *Mighty Joe Young* (про важку залежність: використано прецедентне ім'я великої мавпи з кінофільму).

Поєднання двох тварин у межах одного фразеологізму ми зустріли лише в англійській мові: *cats and dogs* (товар, що погано продається), *dog and pony show* (щось неодноразово повторюване: виступ, вистава, презентація тощо), *pig and python situation* (ситуація, коли система має обробити більше інформації, ніж може) [16, с. 85–87].

Відчутно ширший “спектр” зоонімів в англійській сленговій фразеології, очевидно, пов'язаний, зокрема, і з географічною поширеністю англійської мови (отже, з паралельним виникненням різноманітних нових мовних одиниць), а також із різною мірою фіксації сленгу українськими й англійськими мовознавцями (останні мають у цьому набагато більший досвід). Також широкий спектр “тваринних” фразеологізмів англійського сленгу може бути пов'язаний із тим, що назви деяких тварин функціонують у ньому як універби: *bear*, *bird* [5, с. 89], а також як так звані “слова-суфікси” (термін Г. Вентворта і С. Флекснера): *-bug*, *-hound*, *-dog*, *-ape*, *-monkey* [5, с. 105–107] (за нашими спостереженнями, до подібних можна віднести й *-rat*). Словники фіксують одиниці з такими й схожими елементами варіативно (бо ці слова властиві передусім усному мовленню): як із дефісом, так і без нього. Наприклад, словник Дж. Айто подає такі варіанти як рівноправні: *Charley-horse*, *charley horse* [10, с. 27].

Способи побутування зоонімів у сленговій фразеології визначаються 1) ознаками, закріпленими в масовій свідомості за певною істотою (велика частина розглянутих прикладів); 2) прецедентними текстами та іншими феноменами, пов'язаними з такою істотою; 3) суто мовними чинниками, наприклад співзвучністю. Два останні чинники можуть формувати вирази, мотивація яких із часом може затемнюватися. Характерний аспект для англійської мови — назви тварин фігурують у великій кількості вигуків, як-от *holly cow!*, де вживаються замість небажаного згадування всеу Бога і святих.

Сленгова фразеологія подекуди здатна розвиватися цілком у руслі архаїчних поглядів на деяких тварин. Наприклад, зло в давніх магічних обрядах переносилося на козу (цапа), кабана або верблюда [8, с. 566–567]; як бачимо, КОЗА (ЦАП, КОЗЕЛ) / GOAT, СВИНЯ / PIG і, до певної міри, ВЕРБЛЮД задіяні у виразах, пов'язаних із негативною оцінкою.

З іншого боку, чимало розглянутих виразів мають мотивацію, що спирається на знання, без яких оперування відповідними фразеологізмами ускладнюється. Наведемо деякі приклади: *апельсин свинячий* — картопля [12, с. 32] (на апельсинах, як свідчить народна мудрість, свиня не розуміється, на відміну від картоплі, якою її часто годують); *шахтна муха* — “запальник, який отримав путівку на вибухові

роботи, але цих робіт не провадив, тобто нічого не робив” [12, с. 181]; *coyote-ugly* — дуже потворний (настільки, що той, хто вранці прокинеться, обіймаючи таку людину, буде ладний відгризти собі руку — навіть не відсмикнути! — й утекти, як койот із капкана) [11, с. 83]; *day the eagle flies (when the eagle flies)* — день зарплати (від орла, зображеного на грошах) [11, с. 93, 430].

Варто не забувати, що сленгова фразеологія становить лише доповнення до повної картини фразеологічного використання назв тварин носіями сленгу. Наприклад, у зафіксованих українських сленгових фразеологізмах не репрезентовано такі концептуальні ознаки СВІНИ, як НЕНАЖЕРЛИВІСТЬ або БРУД, лише з тієї причини, що ці властивості широко відображені у фразеології інших, зокрема й універсальних, пластів української мови [1, с. 204–206].

Отже, навіть попри те, що сучасна міська культура перебуває під значним впливом глобалізації, це аж ніяк не може свідчити про її уніфікованість. У тій царині, на яку ми звернули увагу в цій статті, бодай якихось значних впливів на українську мову з боку англійської не помічено. Більш того, з наведених даних можна бачити складну прогнозованість перекладу подібних виразів: наприклад, українське *спіймати білочку* здатне перетворитися в англійській мові на *to see pink elephants (spiders)*, а *мертві бджоли* — на *dead horse*. Це відбувається внаслідок того, що символіка назв тварин сленгової фразеології української та англійської мов формується на основі як давніших уявлень, так і сучасних прецедентних феноменів. З’ясування співвідношення між цими двома тенденціями, а також детальніший зіставний розгляд сленгової фразеології української та інших мов будуть корисними в подальших дослідженнях з огляду на активізацію в Україні перекладів сучасної іноземної літератури.

Список літератури

1. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. — 352 с.
2. Ужченко В. Д. Семна структура концепту і фразеотворення // Служитель фразеологічної музи: Зб. наук. статей. — Луганськ: Альма-матер, 2006. — С. 183–194.
3. Ужченко В. Д. Динаміка символічних значень у східноукраїнській фразеології // Там само. — С. 195–206.
4. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. — М.: Высш. шк., 1989. — 287 с.
5. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. — Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. — 136 с.
6. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. — К.: Критика, 2005. — 464 с.
7. Эпштейн М. Н. “Природа, мир, тайник вселенной...”: Система пейзажных образов в русской поэзии. — М.: Высш. шк., 1990. — 303 с.
8. Фрэйзер Дж. Дж. Золотая ветвь. — М.: Ермак, АСТ, 2003. — 781 с.
9. Антология поэзии битников. — М.: Ультра. Культура, 2004. — 784 с.
10. Ayto J. The Oxford Dictionary of Slang. — Oxford: Univ. Press, 1998. — 474 p.
11. Spears R. A. Dictionary of American Slang. — Lincolnwood: National Textbook Company, 1991. — 528 p.
12. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. — К.: Критика, 2003. — 336 с.

13. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі міста Херсона: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Луганськ, 2006. — 20 с.
14. Сидоренко Т. К. Вторичная номинация в синонимике американского просторечия // Вторичная номинация в современном английском языке: Межвуз. сб. науч. трудов. — Пятигорск, 1987. — С. 37–42.
15. Пиркало С. Словник українського молодіжного сленгу // Пиркало С. Зелена Маргарита: Молодіжний роман. — К.: Джерела М, 2002. — С. 155–284.
16. Among the New Words / Glowka W., Burke R., Dent D. et al. // American Speech. — Vol. 87. — №1. — P. 79–93.

Яновская Г. В. Названия животных в украинских и английских сленговых фразеологизмах.

В статье описаны особенности семантики ФЕ с компонентами-зоонимами в украинских и английских сленговых фразеологизмах.

Ключевые слова: фразеологическая единица, сленговые фразеологизмы, концепт, языковая картина мира.

Yanovskaya G. V. Names of animals in Ukrainian and English slang phraseological units.

In the article the peculiarities of semantics of phraseological units with component-zoonims in Ukrainian and English slang phraseological units.

Key words: a phraseological unit, slang phraseological units, concept, linguistic world view.

Стаття надійшла до редакції 11 травня 2007 р.